



ДУНАВ, РЕКА ТЕКСТА

(Река: једна грујачија дунавска анџолоија, ур. Едит Кираљ, Оливиа Спиридон, Нојзац, Нови Сад, 2020)

Дунав, друга по величини река у Европи, повезан је с најразличитијим искуствима, причама и традицијама. Једну крајност доживљаја реке изразио је, на духовит начин, мађарски писац Петер Естерхази: „Дунав не постоји, то је јасно као сунце!“ Ова антологија нема за циљ, као што би се могло очекивати, да афирмише разноликост и репрезентативност текстова о Дунаву. Река, разуме се, сама по себи погодује разноликости, она је увек у плуралу, а и сама различитост је дескриптивни појам, не вредносна категорија. Овде је, на срећу читаоца, реч о истраживању густине простора и времена реке кроз текстове који тематизују и проблематизују њене аспекте, а обухватају раздобље од средњег века до данас. И то је јасно као сунце!

Река – једна грујачија дунавска анџолоија не посматра Дунав као глатку линију која пресеца границе, већ као један учворени пејзаж. Стога се ова необична и занимљива књига у првом плану и не бави писцима, већ нас кроз наратив приређивача и одабране текстове води од извора до ушћа, кроз различите земље и градове дуж тока реке. „Књига би“, како кажу уреднице, „желела да прикаже разноврсност смисаоних повезаности које настају у вези с Дунавом и представља Дунав као осу згуснутих значења која обухвата једну сложену пространу регију.“ Антологија, дакле, настоји да размрси културолошки и симболички чвор који носи име Дунав и учини га видљивим читаоцима. У том смислу текстуално постојање Дунава говори много више од његове географије, јер је предео сачувао историју реке као какав палимпсест.

Форма је веома добро осмишљена, текстови нису поређани хронолошки, жанровски и хијерархијски, већ проблемски. Брижљиво одабране фотографије не служе да илуструју текст; и оне, саме за себе, причају различите могуће приче о Дунаву. Уместо начелног увода, уобичајеног у антологијама, овде се културно-историјски уводи налазе испред сваког од двадесет и четири поглавља како би објаснили контексте текстова, као и разлоге зашто су уврштени. Старо добро набрајање напречац дочарава о каквом подухвату се ради: Река као река текста; Извор; Ритови, обале, градски атари; Рибе и рибари; Поводањ; Долазак и одлазак; Брод и олупина; Замишљена географија; Средња Европа; Мостови; Границе; Прелази; Преводи; Сутоке; Гвоздена врата (Ђердап); Острва, потонула; Градски пејзажи; Рат; Пораз; Бекство и прогон; Казнени логори и скривена места; Велика спајалица; Боје; Делта; Ушће. Уреднице антологије, две германисткиње и саме с обала Дунава, Едит Кираљ из Мађарске и Оливиа Спиридон из Немачке, нису пошле утабаним подунавским (али и антологичарским) стазама, већ су трагале за просторима интензивне литерарне симболизације реке, као и за темама

које њу кроз историју окружују. Антологију ваља посматрати као круну њиховог вишегодишњег бављења културном историјом Дунава: Едит Кираљ је 2017. године објавила студију „Дунав као форма“: речни дискурси у *Шекспировима* и *сликама 19. века*, док је Оливија Спиридон 2019. године објавила књигу *Дунав и његове границе*. Сама антологија настала је у оквиру пројекта „На Дунаву. Један европски литерарни пројекат“ који је током две године финансирала Фондација Баден-Витемберг, а који је конципиран и спроведен кроз сарадњу Института за историју и проучавање фолклора дунавских Шваба (Тибинген) и Института за германистику Универзитета Отвош Лоранд у Будимпешти.

Donau, Duna, Dunaj, Дунав, Dunărea, Дунај, непотребно је наглашавати да је Вавилон реке простор нужних превода. Велика разноврсност језика већ је у деветнаестом столећу била једно од упадљивијих обележја региона: „Ниједна друга река не пресеца толико много земаља као Дунав, тако да напоредност и прожимање различитих контекста и језика спада у његова најмаркантнија својства“, рећи ће уреднице. Поред немачког, постојећи преводи књига из којих су преузети одговарајући одломци у оригиналној антологији укључују следеће језике: мађарски, словачки, чешки, румунски, бугарски, италијански, енглески, хрватски, српски. Немогуће је побројати све ауторе и ауторке обухваћене антологијом, али вреди, илустрације ради, истаћи нека добро знана имена: Франц Грилпацер, Александер Вилијам Кинглејк, Мирча Елијаде, Петер Естерхази, Јанош Арањи, Елијас Канети, Клаудио Магрис, Андреас Окопенко, Мирча Картареску, Илија Тројанов, Павао Павличић, Карл-Маркус Гаус, Петер Хандке, Ладислав Фукс, Херта Милер... За потребе српског издања и ради дочаравања „локалне боје“, антологија је, поред аутора из Србије који су присутни у изворном издању, допуњена у предвиђеном обиму још неким именима у сарадњи са Силвијом Дражић, тако да на концу читамо текстове следећих аутора: Милоша Црњанског, Данила Киша, Александра Тишме, Милорада Павића, Јудите Шалго, Мирјане Новаковић, Давида Албахарија, Ласла Вегела, Слободана Тишме, Михајла Пантића и Сенише Туцића. Сви ови текстови сведоче о узајамном деловању реке и људи који станују крај њених обала и спадају у основне делатности тог изразитог простора преплитања у који су се отиснули познати новосадски преводиоци Реља Дражић с немачког, Николина Зобеница с енглеског и немачког, Арпад Вицко са мађарског, Илеана Урсу с румунског, Зденка Валент Белић са словачког...

Пред нама је, дакле, мапа реке у којој књижевни текстови више десетина писаца уписују своја стајалишта унутар замишљене географије Дунава. Мора се рећи да је ова антологија толико узбудљива да се чита као роман чија поглавља играју стару добру игру између града, земље, реке и људи. Различитим имагинарним географијама припадала је кроз повест слика Дунава која од Окцидента води до Оријента, или од Беча до Цариграда. Једна стилизована карта из 1935. године која приказује Алпе, брод, Дунав и џамију, с натписом „Од Алпа до капија Оријента“ уврштена у књигу, то веома добро илуструје. Док је у разумевању немачке националне политике Дунав био река експанзије, па је и називан (уз Рајну) „немачком двојном водом“, у опажају малих држава региона он је, насупрот томе, био „европска река“, које су оне смештале и која је смештала њих у неку надрегионалну повезаност. Антологија веома добро показује

да књижевност садржи потенцијал саморазумевања које рефлектује цео један регион, али и много више од тога, те зато служи као преговарачки простор за најразличитије жеље и прохтеве.

Ако само овлаш прегледате антологију, видећете, на пример, да се „без Дунава може полудети“; да он „носи са собом ствари које се чине неспојивим“ и „не подноси никакву хегемонију“; да је он граница „као зид“, „бог“ или „целина“, „туђина“, али и: „најдубља, највиспредија прича која нам приповеда географију нашег континента“... Дунав се, како пишу Едит Кираљ и Оливија Спиридон, „мора посматрати као река текста која из различитих опажаја, представа и наратива извире као пројекциона површина разноврсних гледишта и, речено с Естерхазијем, треба га схватити као 'сонет, говорни манир, дискурс'“. Антологија дочарава светле и тамне стране тих дискурса. Она веома добро показује да је Дунав као велика и непредвидљива река вишеструко испреплетена с потребама и економијама људског живљења и преживљавања.

Једно од важних места у српској верзији антологије добио је краћи текст Милорада Павића насловљен „Биографија Дунава“ из збирке прича *Изврнутиа рукавица* (1989), који се може посматрати и као квинтесенција његове поетике. У овој причи Дунав је представљен као једна необична, у многим погледу наопака река, која се удваја делом у реалности, а делом у митској топографији: „Постоје, у ствари, два Дунава, два детета Шварцвалда; једно је ванбрачно, копиле, иако је лепо као и оно друго, које се признаје за законито те географи и правници од њега рачунају да Дунав постоји.“ Река из раја води у доњи свет, тече чак и против времена – сасвим у духу Павићеве поетике, Дунав се супротставља конвенцијама линеарног приповедања. У пишчевој антропоморфној визији животописа Дунава, пресудну улогу игра промена пола, говори се о женској „Дунави“ и мушком „Рајну“, или о мушком „Дунаву“ и женској „Рајни“: „Орах бачен у Дунав мења три пута пол и прође кроз шездесет ноћи док га не поједу мртви негде на некој ади дунавског ушћа.“

„Не можеш два пута ући у исту реку.“ Река је, још од Хераклита, кључна фигура преиспитивања идентитета. Декарт је, како у свом путничком роману *Дунав* наводи Клаудио Магрис, „са својим чувеним комадом белог, чврстог и хладног воска што приближен ватри мења облик, величину, густину и боју остајући и даље комад воска, почео да мисли о јасним и разветним идејама, управо на реци, на Дунаву, у Нојбургу, 10. новембра 1619. у својој одаји угрејаној за зиму захваљујући издашности баварског војводе“. Тако је мутни Дунав постао извор јасне и чисте филозофске мисли.

После читања антологије обузима вас понос, јер осећате да сте вратили дуг реци крај које живите и коју неоправдано узимате здраво за готово. Тај мутни Дунав постаје, барем у вашој глави, јасан и чист. Коначно, да ли је потребно рећи да читаоцима препоручујемо књигу после које Дунав више никад неће бити исти?